УДК 316.614-053.4-056.264

DOI: 10.12958/2227-2844-2019-1(324)-2-54-61

Могильова Наталія Миколаївна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри логопедії та спеціальної психології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ, Україна.

kiril591@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-0780-176X>

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Відомо, що найважливішою умовою успішної соціалізації дитини з мовленнєвими порушеннями, як і для її однолітків, що успішно розвиваються, є людське спілкування. На сьогоднішній день майже будь-яка професія потребує від людини володіння мовою на гідному рівні. Суспільство вимагає від нас не тільки точно висловлювати свої думки, а й формулювати наміри, спрямовані на досягнення кращих результатів, вимовляючи чітко і правильно кожне слово. Тому грамотне та правильне мовлення зараз є однією з якостей сучасної високоосвіченої молоді, успішної у професійній сфері.

На сучасному етапі розвитку інтеграційних процесів в освіті проблема формування мовленнєвої діяльності, розвиток навичок мовленнєвого спілкування у дітей із порушеннями мовлення, адаптація їх до умов дошкільних навчальних закладів та загальноосвітньої школи набула пріоритетного значення. У законах України «Про освіту», державних національних програмах «Освіта» (Україна XXI століття), «Діти України» визначено, що модернізація освіти в Україні стає головним державним завданням. У цьому зв'язку реформування та розвиток системи спеціальної освіти передбачає, передусім, забезпечення вільного доступу дитині з порушеннями психофізичного розвитку до якісної багатоступеневої освіти та створенні сприятливих умов для її всебічного розвитку. Серед інших пріоритетних напрямів державної політики, особливо відзначених у Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті, – розширення україномовного освітнього простору, створення системи безперервної мовної освіти, виховання мовної особистості (Національна доктрина розвитку освіти, 2001).

Вирішення даної проблеми пов'язано зі здійсненням індивідуального, диференційованого та поетапного корекційного логопедичного впливу; з удосконаленням методичних систем, які мають урахувувати неоднорідність контингенту дітей із порушеннями у розвитку мовлення (ПРМ) й провідні тенденції оновлення змісту освіти.

На жаль, у нашій державі збільшилася кількість випадків, коли у дитини в процесі навчання виникають труднощі, пов'язані з різними порушеннями мовлення різної складності, при цьому, діти мають нормальні потенційні можливості, але з тих чи інших причин затримуються в розвитку та відстають від своїх однолітків.

Різні аспекти проблеми соціалізації дітей з порушеннями у розвитку мовлення представлено в роботах українських та зарубіжних учених. Проблема дизонтогенезу мовленнєвої діяльності у дітей із тяжкими порушеннями мовлення досліджували О. Вінарська, Н. Жукова, Д. Ісаєв, О. Корнєв, В. Лукашук, Л. Мاستюкова, В. Тарасун, Т. Філічева, М. Шеремет та ін. Л. Єфіменкова, Л. Халілова, В. Юртайкін та ін. визначають зниження мовної здібності, що відображається на недостатній здатності до моделювання, заміщення та символізації. Роль спеціально організованого навчання дітей із відхиленнями в розвитку висвітлено в роботах учених (В. Бондар, В. Засенко, Л. Баряєва, Ю. Гаркуша, С. Миронова, В. Синьов, В. Тарасун, Б. Тупоногов, Л. Федоров, О. Хохліна, М. Шеремет та ін.).

У сучасних наукових дослідженнях українських учених (В. Тарасун, М. Шеремет та ін.) представлено важливі для теорії та практики логопедії питання структури мовленнєвої діяльності в нормі та патології, психологічних механізмів мовлення, особливостей формування мовленнєвої діяльності дитини в онтогенезі. В. Тарасун розроблено систему превентивного навчання дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку. С. Коноплястою представлено комплексну систему психолого-медико-педагогічної допомоги дітям із ринолаліями.

Окремі часткові проблеми сучасної логопедії зосереджено в роботах українських учених, серед яких: розвиток та формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей із загальним недорозвитком мовлення (Л. Трофименко), формування інтелектуального компонента мовленнєвої діяльності у розумово відсталих дошкільників (В. Тищенко), корекція порушень писемного мовлення у дітей із дитячим церебральним паралічем (Е. Данілавічюте), формування мовленнєвої готовності до навчання в школі (Н. Пахомова), комплексна система корекції мовлення у дітей раннього віку (Н. Манько), вивчення особливостей мовленнєвого розвитку дітей із ЗНМ 3-4 років (Ю. Рібцун), розвиток писемного мовлення (списування) у дітей із тяжкими порушеннями мовлення (Н. Чередніченко) та багато інших.

Механізми соціалізації дітей з порушеннями мови мають свої особливості. У своїй теорії культурно-історичного розвитку психіки Л. Виготський звернув увагу на те, що будь-який дефект, обмежуючи взаємодію дитини з навколишнім світом, заважає їй опанувати культуру, соціальний досвід людства (Виготський, 2006) на момент вступу до школи близько третини всіх дітей мають порушення мови різної етіології, характеру і ступеня вираженості, які обумовлюють обмеження в їх соціалізації (Грачєва, 2010). Педагоги також відзначають низький

рівень розвитку комунікативної і пізнавальної сфери, недостатність довільності поведінки, емоційну неврівноваженість і слабо розвинену мову. Звичайно, з віком ці порушення можуть зникнути, але можуть і придбати стійкий виражений характер. Все це створює певні проблеми, що ускладнюють стосунки дитини з однолітками і дорослими, перешкоджають її успішній соціалізації. Недоліки у звуковимові негативно позначаються не тільки на розвитку мови, але й накладають негативний відбиток на характер дитини. Складне порушення може привести до того, що дитина замкнеться в собі, перестане спілкуватися і говорити. Якщо вчасно не виправити мовний недолік, він може перерости в стійкий дефект, що важко піддаватиметься виправленню, і у дитини на етапі шкільного навчання можуть проявитися специфічні помилки читання і письма – дислексія і дисграфія (Н. Левіна, Ф. Рау, М. Хватцев), які є найбільш поширеними формами мовних розладів у молодших школярів (Данилюк, 2010). Такі помилки виникають через несформованість вищих психічних функцій, що беруть участь у процесі читання і письма. Дислексія і дисграфія мають загальні механізми і тісно пов'язані з порушенням усного мовлення. Проблема порушень писемного мовлення у школярів – одна з найактуальніших, оскільки письмо і читання – засіб подальшого отримання знань. Дисграфія є серйозною перешкодою в оволодінні письмом та читанням. Тому дітям із порушеннями мовлення потрібна своєчасна, кваліфікована допомога.

У залежності від типу мовленнєвого порушення діти відчувають певні труднощі в засвоєнні системи культури і зразків поведінки в суспільстві. У них ускладнено взаємодію з соціальним середовищем, знижена здатність адекватного реагування на зміни, що відбуваються. Вони відчувають труднощі в досягненні своїх цілей в рамках існуючих норм, що може привести до дисбалансу в поведінці. Якщо дитина постійно конфліктує, свариться, не вміє домовлятися і поступатися під час спільної діяльності, якщо їй важко даються налагодження дружніх та ігрових відносин з іншими дітьми, і вона воліє бути на самоті серед колективу, то їй необхідна допомога оточуючих для формування навичок комунікативної поведінки. Більшість дітей, які відвідують дитячі садки в комунікативному відношенні успішні. Вони здатні налагоджувати контакти, вміють домовлятися про спільній ігровій, трудовій та навчальній діяльності, планують для себе якісь завдання та прагнуть виконувати їх. Вільно викладають свої прохання, діляться враженнями та ставлять питання.

Одним із напрямків у роботі вчителя-логопеда є просвіта батьків. Вони отримують всі необхідні рекомендації та дидактичні матеріали. Така спільна діяльність дозволяє батькам брати участь у корекційно-розвитковій роботі і бачити динаміку покращення мовлення своїх дітей. Якщо дитина все ж не адаптувалася в мовленнєвому середовищі, відмовляється спілкуватися, то означає, за всім цим ховається серйозна проблема, а саме – недостатність комунікативної діяльності,

комунікативної поведінки в цілому, де мовлення є однією з важливих умов успішності дитини у взаєминах з оточуючими її людьми. Безперечно, батьки відіграють важливу роль у соціальному становленні дитини, проте іноді через незнання або в силу своєї педагогічної некомпетентності не надають великого значення порушенням мовлення, які помічають у своїх дітей, а часом і не бачать їх. Вони не замислюються над тим, що порушення мовлення тягнуть за собою такі проблеми як порушення комунікативної сфери, а головне – такі діти викликають тривогу, перш за все, що самотійно власні проблеми вони вирішити не можуть! Це заважає дітям відчувати себе вільно і комфортно в іграх, на заняттях і у повсякденному житті (Зайцев, 2003).

Відомо, що група дитячого садку – це перше соціальне об'єднання дітей, у якому діти займають різне положення. Велике значення і актуальність набуває вивчення місця дитини в системі його відносин з однолітками в групі дитячого саду. У спілкуванні дитини виникають досить складні взаємини, які істотним чином впливають на розвиток особистості (Закон України «Про дошкільну освіту», 2001).

Другим важливим напрямом у роботі вчителя-логопеда є співпраця з вихователем групи. Вихователь бере активну участь у корекційному процесі, виконує рекомендації логопеда. Щодня планує виховно-корекційну роботу на кожний режимний момент. Використовує ігрові вправи, які активізують мовленнєву діяльність дітей, добирає сюжетно-рольові ігри та вправи, що сприяють ефективному розвитку мовлення, включає таких дітей у колективну діяльність, під час рухливих ігор на прогулянці стежить, аби діти у грі почувалися впевнено. Постійна увага до формування мовлення дітей в повсякденному житті робить їх висловлювання більш правильними, грамотними, розгорнутими. У дітей підвищується мовна активність, вони швидко опановують правильною вимовою, як повноцінним засобом спілкування і пізнання навколишньої дійсності.

Але іноді буває і так, що у дитини-дошкільника відносини з однолітками складаються важко, тому так важливо показати йому правильну модель поведінки в суспільстві. Звернути увагу як на позитивні, так і негативні приклади спілкування між людьми у повсякденному житті. Не потрібно шкодувати добрих слів, потрібно хвалити малюка за кожне «чарівне» слово, за добрі справи, які він зробив, а головне подавати особистий приклад правильної поведінки і спілкування з оточуючими. Дитина живе у суспільстві, бачить взаємини дорослих між собою, копіює і переносить такі ж взаємини на спілкування з однолітками. Тут важливо побудувати спілкування з дитиною таким чином, щоб воно приносило задоволення і викликало бажання спілкуватися, і на перший план виступає гра як основний вид дитячої діяльності. За допомогою різного роду мовних ігор, завдань на виконання мімічних вправ, логоритміки легко впоратися з таким завданням, як збагачення активного і пасивного словника дитини.

Завдяки формуванню правильної звуковимови і складової побудови структури мови дитина навчиться правильно виражати свої думки. Але необхідно пам'ятати, що не потрібно перевантажувати дитину завданнями. Якщо дитина отримує занадто багато інформації, то може статися так, що дефекти мовлення переростуть у заїкання. Тому дитина має отримувати знання відповідно до віку і стану психічних процесів.

Отже, сформована мовленнєва компетентність призводить до формування таких якостей особистості як адекватна самооцінка, самоконтроль, комунікативність, впевненість у своїх силах і можливостях, відчуття своєї корисності і необхідності колективу однолітків. У дітей відбувається розвиток і активізація мовних, пізнавальних, емоційно-вольових і особистісних якостей, що сприяє формуванню їх позитивної соціалізації у суспільстві і це є базою для формування соціально-адаптивної особистості вихованця і передумовою до успішного освітнього процесу у школі.

Найбільш важливим інструментом зв'язку дитини з оточуючим світом є мовленнєве спілкування. Воно має величезне значення для подальшого розвитку, психічного здоров'я та соціальної адаптації кожного маленького мешканця нашої планети. Діти з ПРМ відчувають певні труднощі у процесі утворення форм їхнього спілкування з навколишнім світом. Ця проблема носить неоднозначний характер: з одного боку, найважливішою особливістю дітей з ПРМ є знижена активність у всіх видах діяльності, що в свою чергу може виявитися суттєвою причиною несформованості комунікативних здібностей цих дітей; а з іншого боку, дефіцит у спілкуванні з оточуючими значно посилює наявні у цих дітей порушення пізнавальної діяльності (Шеремет, 2014). Так, відсутність повноцінного спілкування може стати причиною, що ускладнює розвиток психіки дитини.

Таким чином, якщо дитина має труднощі у налагодженні комунікативних зв'язків внаслідок своєї органічної природи, необхідно включати її в соціум здорових однолітків, а не посилювати її депривацію, шляхом розміщення в ізольованій групі дітей з такими ж проблемами у спілкуванні. Вихователі та батьки повинні бути потужною підтримкою вчителям-логопедам у подоланні порушень розвитку мовлення у дітей дошкільного закладу та сприяти їх успішній соціалізації у дитячому колективі.

Список використаної літератури

- 1. Выготский Л. С.** Вопросы детской психологии. Изд-е 3-е. СПб.: Союз, 2006. С. 220.
- 2. Грачёва И. А.,** Маландина С. С. Интеграция дошкольников с патологией речи в начальном звене общеобразовательного учреждения как оптимальное условие для развития и обучения личности. *Школьный логопед*. 2010. № 4. С. 58–65.
- 3. Данилюк Л. А.** Инновации в деятельности школьного логопеда. *Логопед*. 2010. № 3. С. 105–109.
- 4. Зайцев И. С.** Социальная адаптация

детей с нарушениями речи. *Дефектология*. 2003. № 5. С. 107–115.

5. Закон України «Про дошкільну освіту». Закон України від 11 липня 2001 р. №2628–III URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>.

6. Жукова Н. С. Преодоление недоразвития речи у детей. М.: Просвещение, 1994. 108 с.

7. Логопедія. Підручник. 3-тє вид., перероб. та доп. / За ред. М. К. Шеремет. К.: Видавничий Дім «Слово», 2014. 672 с.

8. Логопедія: Учебник для студентов дефектол. фак. пед. вузов / Под ред. Л.С.Волковой, С.Н.Шаховской. М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 1998. 680 с.

9. Логопсихологія: навч. посібн. / С. Ю. Конопляста, Т. В. Сак; за ред. М. К. Шеремет. 2-ге вид., стер. Київ: Знання, 2012. 239 с.

10. Національна доктрина розвитку освіти. Указ Президента України 17 квітня 2002 року № 347/2002. *Освіта України*. №33.

11. Федорович Л. О. Постановка звуків у вимові дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: навч.-метод. посіб. для учителів-логопедів шкіл і дитячих садків, учителів і вихователів спец. загальноосвітніх закладів, студ., пед. вишів. Вид. друге, перероб. та доп. Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2016. 124 с.

References

- 1. Vygotskij, L. S.** (2006). Voprosy detskoj psikhologii. [Questions of child psychology] Izd-ye 3-ye. SPb.: Soyuz, 2006. [in Russian].
- 2. Grachova, I. A.,** Malandina S.S. (2010). Integratsiya doshkolnikov s patologiyey rechi v nachalnom zvene obshcheobrazovatel'nogo uchrezhdeniya kak optimalnoye usloviye dlia razvitiya i obucheniya lichnosti. [The integration of preschool children with the pathology of speech in the initial unit of the educational institution as an optimal condition for the development and training of the individual]. *Shkolnyj logoped*. 4. 58-65. [in Russian].
- 3. Daniliuk, L. A.** (2010). Innovatsii v deyatelnosti shkolnogo logopeda. [Innovations in the activities of the school speech therapist]. *Logoped*. 3. 105-109. [in Russian].
- 4. Zaitsev, I. S.** (2003). Socialnaya adaptatsiya detej s narusheniyami rechi [Social adaptation of children with speech disorders]. *Defektologiya*. 5. 107–115. [in Russian].
- 5. Закон** Ukrainy «Pro doshkilnu osvitu». Zakon Ukrainy vid 11 lypnia 2001 r. №2628–III [Law of Ukraine "On Preschool Education". Law of Ukraine dated July 11, 2001 №2628-III]. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>. [in Ukrainian].
- 6. Zhukova, N. S.** (1994). Preodolenie nedorazvitiya rechi u detej [Overcoming the underdevelopment of speech in children]. М.: Prosveshcheniye. [in Russian].
- 7. Logopediya** (2014). [Speech therapy]. Pidruchnyk. 3-tie vydannia, pererob. ta dop. / Za red. М. К. Sheremet. Kyiv: Vydavnychy Dim "Slovo". [in Ukrainian].
- 8. Logopediya:** uchebnik dlia studentov defectol. fak. ped. vuzov [Speech therapy] (1998). / Pod red. L. S. Volkovoj, S. N. Shakhovskoj. Moscow: Gumanit. izd. tsentr VLADOS. [in Russian].
- 9. Logopsykholohiya:** navchalnyi posibnyk [Logopsihologiya: tutorial] (2012). / S.Yu. Konopliasta, T. V.Sak, za red. М.К. Sheremet. 2-he vyd., ster. Kyiv: Znannia. [in Ukrainian].
- 10. Natsionalna** doktryna rozvytku

osvity. Ukaz Prezidenta Ukrayiny 17 kvitnia 2002 roku №347/2002//. *Osvita Ukrayiny*. 33. [in Ukrainian]. **11. Fedorovich, L. O.** (2016). Postanovka zvukiv u vymovi ditej doshkilnogo ta molodshogo shkilnogo viku : navch.-metod. posib. dlia uchyteliv-logopediv shkil i dytiachikh sadkiv, uchyteliv i vykhovateliv spetsialnykh zahalnoosvitnikh zakladiv, studentiv ped. vuziv [Making sounds in the pronunciation of children of preschool and junior school age: a methodical manual for teachers-speech therapists of schools and kindergartens, teachers and educators of special general educational institutions, students, pedagogical universities] Vyd. druhe, pererob. ta dop. Zaporizhzhia: "TOV" LTD. [in Ukrainian].

Могильова Н. М. Психолого-педагогічні особливості соціалізації дітей з порушеннями мовлення в умовах сучасного дошкільного закладу

У розділі монографії розглянуто проблему соціалізації дітей з порушеннями мовлення у процесі адаптації до умов дошкільного закладу. Визначено особливості психо-емоційного стану та поведінки дітей вищезазначеної категорії. Схарактеризовано специфіку роботи вчителя-логопеда, яка ґрунтується на індивідуальному підході до особистості з урахуванням вікових та психологічних особливостей вихованців. Зазначено, що успішність такої роботи буде вищою за умови залучення батьків до співпраці.

Ключові слова: соціалізація, порушення мовлення, дошкільний заклад, діти дошкільного закладу.

Могилёва Н. Н. Психолого-педагогические особенности социализации детей с особенностями речи в условиях современного дошкольного учреждения

В статье рассматривается проблема социализации детей с нарушениями речи в процессе адаптации к условиям дошкольного учреждения. Выявлены особенности психо-эмоционального состояния и поведения детей вышеуказанной категории. Дана характеристика специфики работы учителя-логопеда, которая основывается на индивидуальном подходе к личности с учетом возрастных и психологических особенностей воспитанников. Определено, что успешность такой работы будет выше при условии привлечения родителей к сотрудничеству.

Ключевые слова: социализация, нарушения речи, дошкольное учреждение, дети дошкольного учреждения.

Mogileva N. Social Pedagogical Peculiarities of Socialization of Children with Speech Disturbances in the Conditions of the Contemporary Pre-School Institution

The problem of socialization of children with speech disturbances in the process of adaptation to the conditions of pre-school institution is considered in

the given part of monograph. The peculiarities of psycho-emotional state and behaviour of children of abovementioned category are defined. The specific character of work of tutors and speech-therapists based on the individual approach to the personality with taking into account the age and psychological peculiarities of pupils are characterized. It is emphasized as well, that the efficiency of such work will be higher with attracting parents to the collaboration.

Another important direction in the collaboration of speech-therapist is the collaboration with group upbringer. Just the upbringer takes an active part in the correction process and carries out recommendation of the speech therapist.

Upbringers and parents must be an additional support in overcoming of disturbances of speech development of children of the pre-school institution and their successful socialization in the children.

Key words: socialization, speech disturbance, pre-school institution, pre-school children.

Стаття надійшла до редакції 25.02.2019 р.

Прийнято до друку 29.03.2019 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Цибулько Л. Г.